

С.П. Шупляк г. Мінск

ТРАДЫЦЫЯ ПАЛОМНІЦТВА НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У СЯРЭДНІХ ВЯКАХ.

Сярэдневяковы чалавек, чые успрыяцце свету, паводзіны, менталітэт абумоўліваліся ў першую чаргу царквой і Святым Пісаннем, увесь час цікавіўся рэгіёнам Усходняга Міжземнамор'я, менавіта ў той яго частцы, дзе ўзнікла хрысціянская вера і культура.

Паломніцтва у той час было асобным псіхалагічным і рэлігіёзным актам, які вёў чалавека да ачышчэння ад грахоў. Матывы, якія рухалі паломнікамі, былі рознымі. Шмат хто хацеў пабачыць святыню і проста дакрануцца да яе, іншых прыцягваў культ хрысціянскіх герояў і іх магілаў, другія ішлі для дабывання сабе рэліквій-фетышаў, якія, як лічылася, лечаць і выратаўваюць ад злых сілаў. Падарожнічалі таксама з-за набожнай цікавасці да краіны, ў якой адбывалася зямное жыццё Хрыста, шукаючы доказаў ягонай зямной прысутнасці, а таксама з жадання пераканацца у сапраўднасці Святога Пісання.

Традыцыя паломніцтва першапачаткова ўзнікла ў Заходняй Еўропе. У IV стагоддзі Іерусалім наведаў паломнік з Бардо, а таксама паломніца-жанчына, што было для таго часу з'явай незвычайнай [1, Р. 8]. Паломніца з Іспаніі, якую звалі Сільвія, дайшла да Іерусаліма і пакінула аб гэтым свае ўспаміны. З гэтымі першымі вандроўкамі ў Заходняй Еўропе пачынае ўсталёўвацца традыцыя паломніцтва.

У канцы XI – пачатку XII стагоддзяў адбываюцца першыя паломніцтвы ў Палесціну з усходнеславянскіх земляў, з'яўляюцца першыя пісьмовыя звесткі аб гэтых вандроўках. Значна больш позняе ўзнікненне традыцыі паломніцтва на сённяшніх беларускіх, украінскіх і рускіх тэрыторыях у параўнанні з Захадам было абумоўлена больш познім часам працэса прыняцця і распаўсюджвання хрысціянства, успрымання і ўсталявання новай рэлігіі. З другога боку, важным фактарам было і тое, што у гэты час адбываліся крыжовыя паходы, у выніку якіх многія святыя месцы былі вызвалены ад захапіўшых іх туркаў-сельджукаў. Гэта, безумоўна, у многім зніжала небяспеку для вандроўнікаў у Палесціну і другія святыя месцы. Яны маглі абапірацца на дапамогу крыжакоў, якія былі значна бліжэй да паломнікаў з пункту гледжання рэлігійнай прыналежнасці.

Самі краіны Ўсхода, былі вядомы славянам задоўга да хрышчэння Русі, аб чым сведчаць летапісы. У старажытных тэкстах падрабязна апісваецца падарожжа княжны Вольгі у Царград (Канстанцінопаль). Аб падарожжы на Ўсход упамінае жыцце Феадосія Пячэрскага. Ускосным сведчаннем даўніх сувязей Русі з краінамі Ўсхода і іншымі краінамі свету з'яўлялася славуце "Пасольства аб веры" князя Ўладзіміра [6, С.33]. У

былінах знакамітага Кіеўскага (Ўладзіміраўскага) цыкла захаваліся водгукі расказаў аб паломніцтвах у Палесціну, здзейсненых у апошняй чвэрці X – пачатку XI стагоддзя. Прыклад таму – быліна аб Васілю Буслаеве, які адправіўся «ко Христову гробу приложится, во Ердане реке искупитися» [2, Т.1, С.458-459].

У паломніцтвах ўдзельнічала як знаць, так і простыя людзі. У XII стагоддзі афіцыйныя царкоўныя ўлады не заўсёды ўхвалялі такія далёкія падарожжы (у чым былі падобны да заходняй царквы). Ноўгарадскі епіскап Ніфант у сярэдзіне XII стагоддзя загадваў забараняць паломніцтва, разглядаючы іх як спробу «порозну ходячи ясти и питии», асцерагаючыся такім чынам гаспадарскіх страт.

Толькі некаторыя славянскія вандроўнікі пакінулі запісы аб сваіх падарожжах у далёкія краіны. Найбольш раннім з захаваных апісанняў славянскіх паломніцтваў на Ўсход былі успаміны ігумена Данііла, настаяцеля аднаго з чарнігаўскіх манастыроў, які наведаў Палесціну ў пачатку XII стагоддзя. Яго занатоўкі сталі ўзорам і абазначылі структуру апісання паломніцтваў для наступных вернікаў, якія ў славян атрымалі назву “хаджэнняў”.

Вандраваў Данііл ў складзе групы, у якую ўваходзіла некалькі чалавек – прадстаўнікоў Кіева і Ноўгарада. Час падарожжа Данііла – адразу пасля заканчэння першага крыжовага паходу – быў вельмі неспакойным. У 1099 годзе крыжаносцы ўтварылі Іерусалімскае каралеўства, абвясціўшы каралем свайго правадыра Бадуэна I [4, С.123]. Аднак узброеная барацьба мусульманскага насельніцтва супраць еўрапейцаў не спынялася. Міжвольны сведак гэтай вайны, ігумен Данііл адзначаў у сваім хаджэнні асобныя яе эпізоды, неаднаразова апісваючы цяжкасці падарожжа па краіне, дзе вядуцца баявыя дзеянні. Так, раскажваючы аб Аскалоне (мусульманскім горадзе на ўзбярэжжы Міжземнага мора), ён пісаў, што «выходить оттуду срацины и избивают странныя на путехъ техъ» [5, С.31]. Менавіта дапамога манахаў з палесцінскага манастыра святога Савы, а таксама пратэкцыя караля Бадуэна дазволілі ігумену наведаць такія землі, куды не змаглі пранікнуць «страха ради поганых» іншыя вандроўнікі. Успрымаючы сваю вандроўку як агульнаславянскую справу, Данііл называе сябе рускім ігуменам, лампаду каля Гроба Гасподня вешае ад усей славянскай зямлі, а не толькі ад якога-небудзь княства. “Хаджэнне ігумена Данііла” заставалася адзіным пісьмовым сведчаннем вандроўкі практычна на працягу стагоддзя. Але гэта не азначала, што паломніцтва ў гэты час спыніліся. Проста «хаджэнне ігумена Данііла» было прызнана ў якасці афіцыйнага паведамлення аб Палесціне, а дзякуючы мастацкай вартасці задавальняла цікавасць чытачоў той эпохі.

Важнай вехай ў развіцці паломніцкай літаратуры стала апісанне невядомым аўтарам вандроўкі Ефрасінні Полацкай, якое яна ажыццявіла у 1167 г.[3, С.37]

Апісанне паломніцтва, ў складзе жыцця Ефрасінні, па ўмовах гэтага жанру не змяшчае агляду святыняў, ці падрабязнага паведамлення ад імя ўдзельнікаў падарожжа. Увага засяроджана на вобразе святой. Аўтар нібы разлічвае, што тапаграфія Палесціны добра вядома чытачам. У жыцці перададзены пачуцці рэлігійна расчуленай асобы – жанчыны, якая шмат гадоў марыла наведаць вялікія святыні Усходу. Ефрасіння памірае пад час паломніцтва, і дасягае тым самым статуса святой [3, С.54].

Такім чынам два памятнікі ўсходнеславянскай паломніцкай літаратуры “Хаджэнне ігумена Данііла” і “Жыцце Ефрасінні Полацкай” у пэўнай меры задавальнялі рэлігійную цікавасць тагачасных вернікаў і адлюстроўвалі духоўны стан іх жыцця. Хаджэнні ў першую чаргу выконвалі ідэнтыфікацыю святых мясцін, пераконвалі ў сапраўднасці Боскіх ісцін і праўдзівасці веры. Важным было і разуменне стану эмацыянальнага жыцця асобы ля Боскай дамавіны.

Пачынаючы з другой паловы XIII ст. паломніцтва на Усход з усходнеславянскіх земляў наогул прыйшло ў заняпад. У пісьмовых крыніцах таго часу было мала сведчанняў аб падарожжах жыхароў славянскіх земляў. Гэта было абумоўлена як унутранымі праблемамі (татара-мангольскае іга), барацьбой з каталіцкімі ордэнамі крыжаносцаў і тэўтонаў, так і сітуацыяй на самім Усходзе. На працягу некалькі стагоддзяў тут не пераставалі ісці жорсткія сутыкненні паміж крыжаносцамі і туркамі-сельджукамі. Тым не менш сувязі з Палесцінай і Візантыяй не спыняліся.

На мяжы XII – XIII ст. з’яўляецца “Хаджэнне архімандрыта Графенія”. Гэта вельмі загадкавы твор. Ні паходжане, ні сапраўднае манаскае імя яго аўтара не паддаюцца на сёняшні дзень бяспрэчнаму вызначэнню. Адзінае, што дакладна высветлена, гэта час напісання твора - 1375 год.

Вандраваў Графеній па Палесціне пераважна адзін, толькі зрэдку ён далучаўся да нейкіх іншых групаў. Разам з паломніцтвам Графеній выконваў яшчэ і нейкую сваю задачу, звязаную з аналізам пабудоў палесцінскіх цэркваў. Гэта і абумовіла змест твора і яго стыль: ні адзін з паломнікаў ні на Усходзе, ні на Захадзе не называў такой колькасці разбураных храмаў. Графеній звяртаў асаблівую ўвагу на тэхнічны і тэхналагічны бок пабудоў, апісваў асаблівасці ўзвядзення даху, муроўкі сцен, пералічваў калоны і слупы.

“Хаджэнне Ігнація Смалянкіна ў Царград” – з’яўляецца яшчэ адным з апісанняў паломніцтва, аўтарам якога з’яўляецца выхадзец з беларускіх земляў. Ігнацій быў членам амбасады смаленскага епіскапа і маскоўскага мітрапаліта Пімена. Падарожжа было здзейснена у 1389 – 1393 гг. Чалавек

назіральны, Ігнацій падрабязна апісаў мясціны і помнікі культуры, якія трапляліся на яго шляху. Шмат чаго ён паведамляе аб палітычнай сітуацыі ў Візантыі, на Балканах, а таксама ў маскоўскай дзяржаве. Вельмі падрабязна апісаны шлях да Канстанцінопаля, які быў пройдзена па рацэ Дон да Азоўскага мора, а потым па узбярэжжы Чорнага да Візантыі.

Аналіз паломніцкіх твораў паказвае, што гісторыя хаджэнняў на усходнеславянскіх землях мае параўнальна з іншымі рэгіёнамі Еўропы своеасаблівы характар. Гэта адрозненне заключаецца у тым, што апісанні падарожжаў з'яўляліся з даволі вялікімі перапынкамі. Так пасля твора ігумена Данііла назіраецца перапынак амаль на сто гадоў. Толькі у канцы XII – пачатку XIII ст. ствараюцца апісанні паломніцтваў Ефрасінні Полацкай, Дабрыні Ядрэйкавіча. Праз паўтара стагоддзя, у канцы XIV – XV ст. узнікае пяць паломніцкіх твораў вельмі рознага зместу і рознай якасці. Гэта “Хаджэнне архімандрыта Графенія”, “Хаджэнне Ігнація Смалянкіна”, “Апісанне Салуня”, зробленае таксама Смалянкінам, “Хаджэнне іерарха Варсанофія ў Ерусалім” 1456 г. і “Хаджэнне Варсанофія ў Егіпет, на Сінай і ў Палестыну” у 1461 – 1462 г.г. Пасля гэтага - новы перапынак да канца XVI – пачатку XVII ст.

Такія вялікія перапынкі, а таксама параўнальна невялікая колькасць паломнікаў з усходнеславянскіх зямель былі абумоўлены асаблівасцямі іх развіцця ў гэты перыяд. У многім гэта было выклікана арыентацыяй усходнеславянскіх народаў і праваслаўнай царквы на візантыйскія культурна-рэлігійныя каштоўнасці, што вяло да змяншэння ролі царквы ў грамадскім жыцці ў параўнанні з заходнім светам. Праваслаўная царква не мела цэнтралізаванай арганізацыі, як гэта было характэрна для каталіцкай. Асабліва відавочна гэта праяўлялася падчас феадальнай раздробленасці на Русі. Характэрнай рысай для усходнеславянскіх паломнікаў было тое, што падарожжы часта былі абгрунтаваны не толькі рэлігійнымі прычынамі і мелі не чыста рэлігійную мэту, а былі звязаны з палітычнымі падзеямі і дынастычнымі праблемамі. Гэта відавочна выцякае з тэкстаў “хаджэнняў”. Паломніцтва Данііла, напрыклад, прыходзіцца, пры гэтым не выпадкова, на час панавання крыжаносцаў у Палесціне, Ефрасіння адпраўляецца ў Ерусалім пад ціскам дынастычнай барацьбы, Графеній і Ігнацій у значнай ступені кіраваліся палітычнымі мэтамі. У выніку паломніцкі рух на беларускіх, рускіх і ўкраінскіх землях не набыў масавага характару, як гэта мела месца на Захадзе. Тым не менш, ён садзейнічаў захаванню больш-менш стабільных сувязяў паміж усходнеславянскімі народамі і традыцыйнымі цэнтрамі хрысціянскай рэлігіі і культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Mertens, A. Chronological walk through Bethlehem / A. Mertens. - Jerusalem, 1981. – 32 p.
2. Библиотека русского фольклора. Былины. М., 1988. - Т.1.
3. Гаранін, С.Л. Шляхамі даўніх вандраванняў: Гіст.-тэарыт. нарыс развіцця бел. паломн. літ. XII-XVI стст. / С. Гаранін. - Мн.: Тэхналогія, 1999. – 201 с.
4. Заборов, М.А. Крестоносцы и их походы на Восток XI – XIII веках / М.А. Заборов. - М.: Учпедгиз, 1962. – 167 с.
5. Книга хожений: Записки русских путешественников XII – XV вв. - М.: Сов. Россия, 1984. – 447 с.
6. Малето, Е.И. Хожения русских путешественников XII – XV вв. / Е.И. Малето. - М.: ИРИ. - 2000. – 206 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ